

رازی، بهترین انتخاب

امسال نیز چون سالهای گذشته ویژه‌نامه شهریورماه را با عرض تبریک خدمت همکاران عزیز بویژه داروسازان گرامی آغاز می‌کنیم. اما این تبریک با شادباش سالهای گذشته تفاوتی اساسی دارد. در سالهای گذشته روز داروسازی که همزمان با ولادت دانشمند بزرگ ایران محمد بن زکریای رازی بود گرامی داشته می‌شد و تبریکات به مناسب سالگرد این روز بزرگ بود. اما امسال موضوع تبریک چیز دیگری است.

واقعیت این است که در عرض چهار سال گذشته شناخت نگارنده نسبت به رازی و تالیفاتش تا حدی افزایش پیدا کرده و به قطره‌ای از دریایی بیکران دانش این بزرگ مرد دست یافته است. از این‌رو موضوع تبریک امسال نه بدليل سالروز تولد رازی و روز داروسازی است، بلکه مربوط به حسن انتخاب داروسازانی است که چنینی روزی را برای خود برگزیده‌اند. الحق باید به این هوش و ذکاء و حسن سلیقه تبریک گفت و آرزو نمود که این الگوگیری مناسب منشا خدمات ارزنده داروسازان در آینده کشور باشد.

پیرو مکتوبات سالهای گذشته در این زمینه، امسال نیز سعی بر این است که به گوشه‌های دیگر از زندگی پریار رازی و خدمات ارزنده او اشاره شود، با این امید که با شناخت هرچه بیشتر او الگوی واقعی در جامعه پژوهشکی ایران تولد یابد. رازی طبیی حاذق و داروسازی ماهر بود که تالیفات او حتی تا اوایل قرن حاضر در دانشگاهها تدریس می‌شد. شیخ‌الرئیس بوعلی سینا با تمام فضل و دانش و بیوغ، رازی را در طب بسیار عالی‌مقام می‌داند و می‌توان گفت که برای تالیف قانون از الحاوی رازی استفاده‌های فراوان بوده است.

رازی در طب روش تحقیقاتی تجربی را به کار می‌گرفت، بدین معنی که ابتدا مسائل را تجربه می‌کرد و سپس تجربه‌ها را بررسی کرده، نتایج را به رشتہ تحریر درمی‌آورد.

با توجه به این موضوع تمام تالیفات رازی در طب و کیمیا تیجه تحقیقات طبی و کیمیاواری است که در بیمارستان، مطب و آزمایشگاه به عمل آمده است. به کارگیری این روش تحقیقاتی موضوع مهمی است که رازی و تالیفاتش را از تمامی دانشمندان و مکتوبات آن زمان متفاوت می‌سازد. در این زمینه می‌توان گفت که رازی از اولین پژوهشکانی است که تجربه و آزمایش را در طب وارد کرده است، زیرا تا زمان او کلیه اطبا تحت تاثیر طب بقراط و جالینوس بوده و نظرات آنان را به کار می‌گرفتند، در صورتی که رازی ضمن احترام به عقاید این دو دانشمند یونانی در حد نظرات آنان متوقف نشده و به تجربیات خود بیش از گفته‌های آنان بها می‌داد و گفته‌های آنان را که با تجربه تطابق داشت انتخاب می‌کرد. رازی در این زمینه چنین اعتقاد دارد:

«آنچه را که پژوهشکان بر آن هم عقیده باشند و با قیاس نیز مطابق باشد و تجربه آن را ثابت کند باید پیوسته مد نظر داشت».

از امتیازات دیگری که مورخان شرق و غرب برای تالیفات طبی رازی قائل شده‌اند این است که آثار او را دائرة المعارف پژوهشکی می‌دانند و او را انسیکلوپدیست (ENCYCLOPEDIST) معرفی کرده‌اند. بعضی از مورخین معتقد‌ند که رازی زبان یونانی می‌دانسته و برای آموختن طب و فلسفه از این زبان کمک فراوان گرفته است.

مورخان مغرب زمین بدون استثنا رازی را طبیی حاذق دانسته و او را سرآمد پژوهشکان اسلامی معرفی کرده‌اند. دکتر آ. کاستیلونی در کتاب تاریخ طب، چنین می‌گوید: «در دوران درخشان تمدن اسلامی، مشهورترین نویسنده‌ای که آثارش چندین قرن توسط اطباء عالم مورد بحث و مطالعه به عنوان یک دانشمند پرارزش قرار گرفته ابویکر محمد بن زکریای رازی است که ایرانی می‌باشد». دکتر دنالد کامپل انگلیسی در کتاب معروف خود به نام «طب عرب و نفوذش در قرون وسطی» می‌گوید: با ذکر نام رازی به کاملترین دوره طب عرب می‌رسیم. وی بزرگترین و مشهورترین و شاید زبردست ترین نویسنده‌ای است که طریقه و افکار بقراط و جالینوس را بسیار خوب شرح داده است. پروفسور ادوارد براؤن در کتاب خود به نام (طب عرب یا طب اسلامی) چنین می‌گوید: مسلم واضح است که ابویکر محمد بن زکریای رازی در طب بالاتر از بوعلی سینا که از او مشهورتر است بوده و محتمل است بزرگترین طبیب عالم اسلامی باشد. روش تدریس رازی به گونه‌ای خاص بوده است. این روش را ابن‌النديم در کتاب «الفهرست» خود چنین شرح

می‌دهد:

در مجلس درس، رازی در صدر می‌نشست و شاگردان او به ترتیب رتبه علمی در زیردست او جای می‌گرفتند. هنگامی که بیماری مراجعه می‌کرد، ابتدا شاگردان رتبه پائین‌تر موظف به تشخیص مرض بودند و اگر از عهده کار برنمی‌آمدند به رتبه‌های بالاتر ارجاع می‌دادند و در نهایت این رازی بود که به تشخیص مرض و شرح و بسط آن می‌پرداخت. این روش تدریس که روش بالینی نامیده می‌شود در حال حاضر نیز در بیمارستان‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

رازی اولین دانشمندی است که موفق به تشخیص افتراقی بین آبله و سرخک شد و در تاریخ پزشکی این تشخیص را برای خود به یادگار گذارد. وی انتقال آبله را توسط عامل مخمر از راه خون می‌دانسته است. این مطلب توسط یکی از دانشمندان انگلیسی متخصص در تاریخ طب به نام چارلز گرین کامستون چنین مورد توجه قرار می‌گیرد: «... حال اگر این عقیده را با علت امروزی مطالعه کنیم و بجای مخمر مثلاً باکتری یا ویروس بگذاریم می‌بینیم که فرضیه هزار سال قبل رازی امروز نیز قابل قبول می‌باشد».

رازی در معالجه بیماران خود مهارتی خاص داشت و معتقد بود برای درمان کامل علاوه بر حداقت طبیب، اطاعت بیمار نیز شرط است. در این زمینه به ذکر نموده‌ای از روش‌های معالجه رازی که نشان‌دهنده مهارت فوق العاده اوست می‌پردازیم. این مطلب در کتاب فرج بعد از شدت تالیف حسین بن اسد بن حسین الدهستانی آورده شده که خلاصه آن چنین است: یکی از تفات اطباء و حذاق پزشکان روایت می‌کند که جوانی که هنوز در اویل احذاث سن و ریغان عمر بود از بغداد به ری آمد، در راه او را علتی حادث گشت که خون بسیار از گلو بر میانداخت و بدین سبب او را زحمت و الم می‌رسید و ضعف طاری می‌گردید. چون به ری رسید محمد بن زکریای رازی که طبیب مشهور بود و در آن عهد از اصحاب کیاست حاذق‌تر و ماهر‌تر از او کس نبود بخواند و علتی را که بدان مبتلا بود با او شرح داد و صورت حادثه را معاینه باو نمود. محمد بن زکریا دست بر نبض و مجسته (جای انگشت نهادن طبیب بر دست بیمار) او نهاد و در قاروره (ادار بیمار و ایضاء ظرف ادار بیمار) تامیل کرد و از مبادی حدوث آن علت تا بوقت سؤوال از کیفیت اعراض و احوال و ابتدا و انتهاء او پرسید. از آن جمله هیچ دلالت نمی‌کرد که از آن خروج خون لازم آید و امارات سل و قرحة که موجب این علت باشد از نبض و قاروره نیافت. پس از آن بیمار مهلت خواست تا در آن باب تامیل کند و تفکری بجای آورد. آن جوان بغایت اندوهگین گشت و از صحت و سلامت امید برگرفت و بیماریش زیاده شد و چون طبیب در آن اندیشه فرو رفت که آیا این چه علت خواهد بود بفکرش رسید که شاید آن علت از علق (زالو) باشد از آن جمله که در بیانها در آبگیرها بهم رسید که در هنگام خوردن آب از گلو به معده‌اش فرورفته است و خروج خون از مکیدن آن علق است. بازگشت و از وی پرسید که در راه، آب از کجا می‌خوردی؟ گفت: از آبگیرهایی که در آن آب باران یا غیر آن جمع شده بود. طبیب را از حدت خاطر و فتنت ذهن و جودت ذکاء در دل افتاد که موجب این علت همان علقی است که در آب بوده و به معده‌اش رسیده و این اخراج خون از باعث فعل آن

علق است که بپارسی زرو (زالو) خوانند. پس بفرمود تا مقداری از طحلب که بپارسی آن را جل و زغ خوانند و سبزی باشد هانند ابریشم که در آبگیرها بهم رسد چون آب بسیار بماند بیاورند و آن بیمار را گفت: تا مقدار از آن را بگلو فرو برد و هرقدر ممکن باشد ببلعد او را اکراه کرد تا مقدار از آن را فروبرد بجدو جهد بیمار به قی افتاد و محمدبن زکریا در قی تامل می کرد تا علقی بزرگ در میانش یافت. و سبب آن این بود که چون طحلب به معده آن جوان رسید علق از راه جنسیت و خونی که با طحلب داشت در آن آویخت. پس بعنف و قوت قی از معده او برآمد. و بعد از آن باندک زمانی آن جوان صحت یافت.

در پایان جهت حسن ختم و آگاهی بیشتر نسبت به شخصیت علمی رازی به نقل جمله‌ای از کتاب محمدبن زکریای رازی طبیب، فیلسوف، شیمیدان ایرانی که منبع اصلی تهیه مطلب حاضر است می‌پردازیم. این کتاب توسط دانشمند و محقق بزرگ دکتر محمود نجم آبادی به رشته تحریر درآمده و تحقیقات پنجاه ساله ایشان درباره رازی را در خود جای داده است. ایشان معتقدند که علیرغم انجام مطالعات بسیار بر روی آثار رازی، کارهای فراوانی نیز باید در آینده صورت پذیرد تا این نابغه بزرگ آنگونه که باید شناسانده شود. برای انجام این مهم نویسنده کتاب رهنمودی دارد که با ذکر آن مطلب را به پایان می‌بریم:

برای تحقیق درباره مقام علمی رازی باید محققان و پژوهندگان مدت طولانی در آن صرف وقت کنند تا حق مطلب اداگردد و این مطلب تحقیق پذیر نخواهد بود مگر اینکه پژوهندگان احاطه کامل و آشنایی به طب دیروزی و طب کنونی داشته باشند و تعصّب و نظرات شخصی را از موضوع دور بدارند و طب و اصول تداوی دیروزی و سایر فنون وابسته به طب را با طب کنونی مدنظر قرار دهند.

دکتر سید محمد صدر

